

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права

ЗАТВЕРДЖУЮ

Докан. ФСН

 А.А. Мельниченко

« 21 » червня 2018 р.

Теорія та методологія історичних досліджень

303

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни

рівень вищої освіти третій (освітньо-науковий)

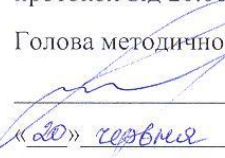
спеціальність 032 «Історія та археологія»
(шифр і назва)

освітня програма ОНП «Історія та археологія»
(ОНП/ ОНП, назва)

Ухвалено методичною комісією
факультету соціології і права

протокол від 20.06.18 р. № 2

Голова методичної комісії

 К.Л. Попов

« 20 » червня 2018 р.

Київ – 2018

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Завідувач кафедри, д.і.н., професор Костилева Світлана Олександрівна

(підпис)

Програму затверджено на засіданні кафедри історії
Протокол від «23» травня 2018 року № 10

Завідувач кафедри

(підпис)

С.О. Костилєва
(ініціали, прізвище)

«24» травня 2018 р.

Вступ

Програму навчальної дисципліни «Теорія та методологія історичних досліджень» складено відповідно до освітньо-наукової програми «Історія та археологія» третього (освітньо-наукового) рівня освіти за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Навчальна дисципліна належить до циклу загальної підготовки.

Статус навчальної дисципліни – обов'язкова.

Обсяг навчальної дисципліни 4 кредити ЄКТС.

Міждисциплінарні зв'язки: важливою умовою вивчення дисципліни «Теорія та методологія історичних досліджень» є наявність знань з курсів «Історія України», «Всесвітня історія», «Політологія», «Філософія», «Соціологія» та інших. Дисципліна є магістральною для здобуття глибоких знань зі спеціальності, системи дослідницьких навичок і світоглядних засад майбутніх учених-гуманітаріїв та відкриває перспективи в оволодінні соціокультурними практиками європейського інтелектуального досвіду.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є сприяння освоєння аспірантами методів та принципів наукового пізнання та стратегії історичної методології у контексті еволюції суспільної свідомості та динаміки ціннісних пріоритетів.

На основі цих знань аспірати мають набути таких **здатностей**:

- виокремлювати і теоретично осмислювати головні елементи історичного пізнання;
- використовувати методологічні практики, що базуються на різних наукових школах та аксіологічних моделях;
- проводити критичний аналіз, оцінку та синтез історичних процесів і явищ.

1.2. Основні завдання навчальної дисципліни.

Згідно з вимогами Освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти аспіранти після засвоєння навчальної дисципліни «Теорія та методологія історичних досліджень» мають продемонструвати такі результати навчання:

знати:

- основні закономірності та етапи становлення та еволюції історичного знання;
- основи теорії та методології історичних досліджень, базові поняття в історії і філософії історичної науки;
- роль, місце й функції загально-наукових та спеціально-наукових методів дослідження;

- основні концепції різних методологічних шкіл дослідження історичної науки;
- способи функціонування аналітичної парадигми в сфері методологічних досліджень;
- теоретичні принципи датування історичних подій і явищ;
- сучасні наукові технології і методики в сфері міждисциплінарних досліджень, що забезпечують отримання якісно нової історичної інформації;
- засоби удосконалення досвіду роботи з різними типами й видами джерел інформації;
- філософсько-світоглядні засади, сучасні тенденції, напрями і закономірності розвитку вітчизняної науки в умовах глобалізації й інтернаціоналізації;
- внесок фундаторів світових та вітчизняних історичних шкіл у розкриття об'єкту, предмету вивчення та суб'єкту пізнання, методів та логіки його дослідницької діяльності у процесі створення історичних знань.

уміти:

- вільно орієнтуватися в методах історичних досліджень та інтерпретувати результати на поглибленому рівні;
- аналізувати теоретико-методологічні праці вітчизняних та зарубіжних вчених;
- систематизувати та обговорювати нещодавні публікації в межах та поза галузю дослідження;
- реконструювати інтеграційні процеси в європейській історичній науці й визначити їх вплив на організаційні засади вітчизняної історичної науки та теоретичні погляди істориків;
- обрати та переконливо обґрунтувати методологію, адекватну предмету дослідження;
- застосувати набуті знання для реалізації власного наукового проекту та нестандартного (творчого) підходу до традиційних дослідницьких практик;
- продукувати інноваційні аналітичні підходи у сфері фахових зацікавлень;
- аналізуючи історичні джерела, формувати стиль мислення, інтелектуальні й етичні цінності, основоположні для предметної області;
- диференціювати та зіставляти джерела інформації;
- вільно володіти термінологічним апаратом методологічної науки;

2. Зміст навчальної дисципліни

Розділ I. Загальні проблеми методології історії.

Тема 1.1. Місце і роль методології історії в системі історичних дисциплін.

Предмет і завдання та функції навчальної дисципліни. Понятійний апарат та термінологія.

Взаємозв'язок методології історії з історіографією, джерелознавством, загальною історією, філософією. Розрізнення понять «філософія історії» та «методологія історії». Методологія історії: термінологічне значення, сутність поняття. Предмет, структура і функції методології історії. Формування методології історії в самостійну наукову дисципліну. Методологія - невід'ємна частина наукового пізнання. Дискусійні проблеми методології історії на сучасному етапі розвитку історичної науки. Культура методології, професійна майстерність і порядність.

Початок історичної свідомості. Антична історіографія. Теологічна історія європейського середньовіччя. Історіографія європейського Ренесансу. Історична думка Бароко та Просвітництва. Формування раціонального світогляду. Ідеї критичної історіографії XVII ст. Філософська історія просвітництва. Світ ідей історіографії періоду романтизму. Позитивізм та соціологічна історія та її трансформація на межі століть. Історико-соціологічні теорії початку XX ст. Школи «Анали» - нова історична наука. Абсолютний історизм Б. Кроче. Ідея історії Р.Д. Коллінгвуда, історія цивілізацій А.Д. Тойнбі. Нова історія. Наративізм.

Розділ II. Історичне пізнання та його особливості.

Тема 2.1. Проблеми об'єктивності історичного знання.

Загальні проблеми процесу пізнання. Етапи історичного пізнання. Принципи та методи історичного пізнання. Історичне мислення. Можливість наукового пізнання минулого. Ретроспективність історичного пізнання. Комплексний характер вивчення історичного минулого. Поняття і категорії в історичному дослідженні. Історичні події та явища. Символи. Специфіка реконструкції об'єкта в історичному пізнанні. Сучасні дискусії з проблеми історичного пізнання.

Проблема сенсу історії. Єдність і багатоманітність суспільно-історичного процесу. Історичний прогрес, історична свідомість, історична пам'ять. Історичний процес як цілісність. Внутрішні чинники історії. Пошук оптимальних ідей організації суспільного життя. Проблема виживання людства та нові теоретичні дослідження. Схеми всесвітньо-історичного процесу. Цивілізаційний підхід як принцип поділу історії.

Тема 2.2. Наукове історичне дослідження та його складові.

Поняття наукового історичного дослідження. Структурні елементи наукового історичного дослідження. Форми та методи наукового історичного дослідження.

Актуальність наукового дослідження. Вибір об'єкта і постановка дослідницького завдання. Виявлення джерельно-інформаційної основи її рішення і розробка методів дослідження. Реконструкція досліджуваної історичної реальності і емпіричне її пізнання. Пояснення і теоретичне пізнання. Інструментарій для збору інформації.

Поняття істини в історичному дослідженні та її критерії. Визначення істинності та цінності отриманого знання і його оцінка.

Роль фактів в історичному дослідженні. Історичний подія та історичний факт – співвідношення понять. Історичні факти та їх класифікація. Класифікація історичних джерел. Пам'ятка, джерело, факт. Об'єктивно-суб'єктивна природа історичного джерела. Сучасний науковий апарат української історіографії. Історіографічний факт та історіографічний процес.

Історична хронологія. Час астрономічний та час історичний. Систематизацію історичної хронології. Фактологічний та теоретичний матеріал дослідження.

Апробація теми наукового дослідження. Культура мовлення і публічної презентації історичного наукового дослідження. Роль особистості вченого-історика в науці. Етика наукових досліджень.

Тема 2.3 Принципи історичних досліджень.

Типологія історичних явищ. Унікальність і повторюваність в історичному процесі, причинна обумовленість. Єдність об'єктивного і суб'єктивного в історичному процесі.

Наукові принципи вивчення історичних фактів. Принцип історизму. Взаємозв'язок і взаємообумовленість історичних фактів та явищ. Рівень наукового мислення. Принцип об'єктивності. Поняття «історичного факту». Об'єктивність та суб'єктивність історичного процесу. Роль суб'єкта в історичному процесі. Історичне явище або подія як сукупність позитивних і негативних проявів. Науковість історичного дослідження. Принцип соціального підходу. Суперечливість соціальної поведінки та традицій суспільства. Оцінка впливу соціальних груп та політичних партій на розвиток суспільного прогресу. Принцип альтернативності. Аналіз об'єктивних реалій і можливостей. Закономірність і випадковість в історичному процесі. Проблема альтернативності в історичному розвитку та історичному пізнанні.

Розділ III. Методи історичного дослідження.

Тема 3.1. Загальнонаукові методи та їх місце в історичному дослідженні.

Історичний метод. Можливості синхронного і діяхронного вивчення історичної реальності «по горизонталі» і «по вертикалі». Значення історичного методу в пізнанні минулого. Логічний метод і його функції в історичному дослідженні. Абстрагування: способи і варіанти. Абстрактне і конкретне в процесі історичного пізнання. Класифікація і типологізація в історичних дослідженнях. Системний підхід і системний аналіз. Значення системності в історичних дослідженнях. Поняття системи, її будови та функціонування. Рівні ієрархії систем. Структурний і функціональний аналіз систем. Системний підхід в практиці конкретно-історичних досліджень. Проблеми моделювання в історичному дослідженні. Цілі моделювання, його етапи та типи моделі. Пояснювальні моделі. Досвід застосування моделювання в історичних дослідженнях. Дискусії з проблем моделювання в історії. Опис як спосіб вираження властивостей досліджуваних об'єктів в процесі історичного пізнання.

Тема 3.2. Спеціально-наукові методи і їх роль в історичному дослідженні.

Історико-генетичний метод: функції і характерні риси. Описовість, фактографізм і емпіризм. Направленість на причинно-наслідкові зв'язки, закономірності історичного розвитку. Форми історико-генетичного методу. Досвід застосування в конкретно історичних дослідженнях.

Історико-порівняльний метод. Логічна основа методу. Пізнавальне значення і можливість порівняння як методу наукового пізнання. Аналогія як логічна основа історико-порівняльного методу. Роль історико-порівняльного методу в формуванні історичних концепцій. Відносність отриманих результатів. Метод аналогії і історичному дослідженні. Сутність методу. Пізнавальні можливості. Відносність отриманих результатів. Особливості застосування.

Синхронний та діяхронний метод історичного дослідження як методи виявлення суттєво-часових змін в історичній реальності. Проблема розкриття суттєво-просторової природи реальності. Особливості застосування методів синхронного та діяхронного аналізу в історичних дослідженнях.

Історико-типологічний метод. Типологізація як метод наукового пізнання. Особливості застосування історико-типологічного методу в історичних дослідженнях. Історико-системний метод. Системний характер історичного процесу. Каузальні і функціональні зв'язку в історичному процесі. Варіанти детермінованості в громадських системах. Досвід застосування історико-системного методу в історичних дослідженнях.

Метод структурно-функціонального аналізу. Сутність та особливості застосування методу в історичних дослідженнях.

Нетрадиційні методи історичного дослідження: математичні методи і методи статистичного аналізу. Досвід їх застосування в конкретно історичних дослідженнях.

3. Заплановані види навчальної діяльності та методи навчання

Під час вивчення дисципліни «Теорія та методологія історичних досліджень» рекомендується застосовувати загальнонаукові й спеціальні принципи та методи історичної науки. Це надасть можливість пошукачам засвоїти необхідний обсяг науково-теоретичних знань про систему світової цивілізації та допоможе визначити в ній місце України.

Методологічне забезпечення дисципліни структуроване у трьох напрямках: 1) лекційна робота; 2) семінарське заняття; 3) самостійне опрацювання матеріалу та написання реферату.

Під час розгляду основних питань лекції рекомендується звернути особливу увагу на історіографічний аналіз літератури та характеристики джерел, у контексті розгляду тих чи інших дискусійних питань. Під час ознайомлення пошукачів з різними поглядами науковців бажано пропонувати їм визначитися з власною позицією щодо проблемних питань.

Структурування лекційного матеріалу повинно бути спрямовано на формування такої системи подачі лекції, що передбачає визначення причинно-наслідкових зв'язків історичних процесів, основних закономірностей, суті і наслідків їх окремих етапів.

Бажаним є також застосування новітніх навчальних технологій, що передбачає використання методів соціальних досліджень, математичної статистики й інших міждисциплінарних методик з метою визначення аспірантом своєї належності до певної соціальної групи та учасників спільної дії. Врахування цих рекомендацій дає можливість підтримувати сприятливий психологічний клімат під час здійснення виробничої або соціальної діяльності.

З метою оптимізації пізнавальної активності аспірантів під час опрацювання лекційного матеріалу бажаним є застосування різноманітної наочності – роздатковий матеріал з історії світових цивілізацій, всесвітньої історії та історії України. Фото та відео демонстрація визначних пам'яток культури та інших досягнень людства, зображення діячів політики, науки і культури.

Для додаткового оцінювання знань пошукачів на лекціях доцільно проводити експрес-контролі. Ці форми контролю бажано проводити на початку лекції, виділяючи на цей вид роботи до 15 хвилин.

Під час проведення семінарського заняття рекомендується організація дискусії між пошукачами з проблемних питань навчальної дисципліни, спрямовування цих дискусій у діалектико-матеріалістичний дискурс, акцентування уваги на узагальненнях, аналізі та синтезі наукової інформації

історичного, політичного, гуманітарного характеру, формулювання власної позиції та оцінки пошукачем викладеного матеріалу.

Стимулюванням творчої активності може бути робота по підготовці та виголошенню на семінарі фіксованих реферативних виступів. Для активізації пізнавальної активності, опанування джерельної бази курсу рекомендується організація відвідування та ознайомлення з музейними та бібліотечними фондами університету.

Оптимальною формою науково-дослідної роботи а може бути також участь у міжнародних, всеукраїнських та університетських науково-практичних конференціях.

Самостійне опрацювання матеріалу орієнтоване на творче опрацювання лекцій. Метою цієї роботи є формування навичок науково-дослідної праці, яка передбачає набуття вміння самостійно працювати з теоретико-методологічною літературою, використовувати методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та систематизації, доповнювати монографічні видання джерельною базою (документами і матеріалами, періодикою).

Також під час вивчення навчальної дисципліни застосовуються стратегії активного і колективного навчання, які визначаються наступними методами і технологіями:

1) методи проблемного навчання (проблемний виклад навчального матеріалу, частково-пошуковий (евристична бесіда) і дослідницький метод);

2) особистісно-орієнтовані (розвиваючі) технології, засновані на активних формах і методах навчання («мозковий штурм», ділові ігри, наукова дискусія, експрес-конференція, круглий стіл);

3) інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують проблемно-дослідницький характер процесу навчання та активізацію самостійної роботи аспірантів (електронні презентації для лекційних занять, використання аудіо-, відео-підтримки навчальних занять). Розробка і застосування на основі комп'ютерних і мультимедійних засобів творчих завдань, доповнення традиційних навчальних занять засобами взаємодії на основі мережових комунікаційних можливостей (інтернет-семінар).

4. Оцінювання результатів навчання

Семестрова атестація проводиться у вигляді екзамену. Для оцінювання результатів навчання застосовується 100-бальна рейтингова система і університетська шкала оцінювання. Рейтинг складається з балів, що отримуються за роботу на лекціях, експрес-контролях, роботи на семінарському занятті та написанні реферату. Також беруться до уваги штрафні та заохочувальні бали. Для заохочення аспірантів у додаткових формах роботи їм надаються додаткові рейтингові бали від 10-ти до 15-ми.

5. Рекомендовані джерела та література

Список додаткової літератури призначений для поглибленого вивчення окремих розділів, тем або навчального курсу у цілому.

5.1.Базова література

1. Бойченко І. В. Філософія історії : підручник / І. В. Бойченко. – К. : Знання, 2000. – 723 с.
2. Горелов М. Є. Цивілізаційна історія України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. – 632 с.
3. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів : ЛДУ ім. Ів.Франка, 1999. – 224 с.
4. Історичне джерелознавство : підручник для студ. іст. спец. вищ. навч. закладів / укл. Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
5. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія : посіб. для студ. істор. спец. університетів / Л. Зашкільняк. – Львів : ПАІС, 2007. – 312 с.
6. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій / Я.С. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
7. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К. : Вид-во “Часопис «Критика»”, 2007. – 376 с.

5.2. Додаткова література:

5. Бернгейм Э. Введение в историческую науку / Эрнст Бернгейм ; пер. с нем. В. А. Вейнштока, под ред.В. В. Битнера. – Изд. 2-е.. – М. : URSS : Либроком, 2011. – 69 с.
6. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє / П. Берк // Нові перспективи історіописання / за ред. Пітера Берка;[пер. з англ. Т. та А. Портнових ; наук. ред. Ю. Павленко]. – К. : Ніка-Центр, 2004. – С. 8–35.
7. Блок М. Апология истории или ремесло историка / Марк Блок ; пер. Е. М. Лысенко, отв. ред., авт. примеч. А. Я. Гуревич. – 2-е изд., доп. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
8. Боден Ж. Метод легкого познания истории = Methodus ad facilem Historiarum Cognitionem : научное издание / Жан Боден ; пер., статья, примеч. М. С. Бобкова; Российская Академия Наук. – М. : Наука, 2000. – 412 с.
9. Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки / А.Я. Гуревич // Вопросы истории. – 1991. – № 2–3. – С. 21–36.
- 10.Дройзен И. Г. Историка : лекции об энциклопедии и методологии истории / И. Г. Дройзен ; пер. с нем. Г. И. Федоровой под ред. Д. В. Складнева ; вступ. ст. И. М. Савельевой. – СПб. : Владимир Даль, 2004. – 583 с.

11. Дройзен И. Г. Очерк истории / И. Г. Дройзен // Дройзен И. Г. Историка : лекции об энциклопедии и методологии истории / И. Г. Дройзен ; пер. с нем. Г. И. Федоровой под ред. Д. В. Складнева ; вступ. ст. И. М. Савельевой. – СПб.: Владимир Даль, 2004. – С. 449–501.
12. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2009. – 790 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Metodologiya_istorii (останній перегляд: 10.03.2018).
13. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В.М. Литвин, В.І. Гусєв, А.Г. Слюсаренко та ін. – К.: Вища школа., 2002. – 430 с.
14. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – М.: Наука, 1987. – 438 с.
15. Космина В. Г. Цивілізаційний аналіз історії в світлі системної теорії Н. Лумана / В. Г. Космина // Український історичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 165–178.
16. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу : монографія / В. Г. Космина. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 310 с.
17. Лакомб П. Социологические основы истории / Поль Лакомб ; пер. с фр. под ред. Р. И. Сементковского – Изд. 2-е. – М. : URSS : Либроком, 2011. – 360 с.
18. Ланглуа Ш.-В. Введение в изучение истории / Ш.-В. Ланглуа, Ш. Сеньобос ; пер. с фр. А. Серебряковой ; Государственная публичная историческая библиотека России. – 2-е изд. / под ред. и со вступительной статьей Ю. И. Семенова. – М. : [Гос. публ. ист. библиотека], 2004. – 305 с.
19. Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман ; пер. с нем. А. Антоновского. – М. : Логос, 2004. – 232 с.
20. Мартинов А. Ю. Історична соціологія : циклічна парадигма : монографія / А. Ю. Мартинов ; Нац. універ-т внутр. справ ; Укр. тов. сприяння сц. інноваціям. – К. : УАІД «Рада», 2004. – 288 с.
21. Медушевская О. М. Теория исторического познания : избр. произведения / О. М. Медушевская. – СПб. : Университетская книга, 2010. – 572 с.
22. Могильницкий Б. Г. Методология истории в системе университетского образования / Б. Могильницкий // Новая и новейшая история. – 2003. – № 6. – С. 3–17.
23. Орлов И. Б. «Новые истории» : от междисциплинарности к претензиям на статус парадигмы / И. Б. Орлов // Харківський історіографічний збірник. – 2010. – Вип. 10. – С. 85–96.
24. Поппер К. Р. Ницета историцизма / К. Поппер ; пер. с англ. С. А. Кудриной. – М. : Изд. группа «Прогресс» – VIA, 1993. – 187 с.
25. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре : сб. / Г. Риккерт ; пер. с нем. под ред. С. И. Гессена. – М. : Республика, 1998. – 413 с.
26. Стельмах С. «Відродження історизму?» : теоретичні проблеми історичної науки ХІХ ст. в зарубіжній історіографії / Сергій Стельмах // Історія та

- історіографія в Європі. – К. : 2004. – Вип. 3 : Історична наука як засіб політичної легітимації в Німеччині та в Україні у XX столітті. – С. 116–136.
27. Таран Л.В. Провідні тенденції світової історіографії в XX ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки / Л.В. Таран // Український історичний журнал. – 1999. – № 1. – С. 85–91.
28. Тойнбі А. Постижение истории / Пер. с англ. – М. Прогресс, 1990. – 730 с.
29. Тош Д. Стремление к истине : как овладеть мастерством историка / Джон Тош : пер. с англ. М. Л. Коробочки. – М. : Весь Мир, 2000. – 296 с.
30. Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века /Пер. с англ.
31. Екатеринбург.: Изд. УГУ. 2002. – 528 с.
32. Фриман Э. Методы изучения истории / Э. Фриман ; пер. с англ. П. Николаева. – М. : URSS : Либроком, 2011. – 196 с.
33. Цикин В. А. Проблема смены гносеологической парадигмы / В. А. Цикин // Практична філософія. – 2004. – № 1. – С. 162–166.

6. Інформаційні ресурси:

34. Методология истории. Понятия и категории. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ponjatija.ru/node/13406>
35. Методологічний інструментарій сучасної науки. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://buklib.net/books/30240/>
36. Методологічні акценти сучасної історичної науки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/16/demyanuk.php>